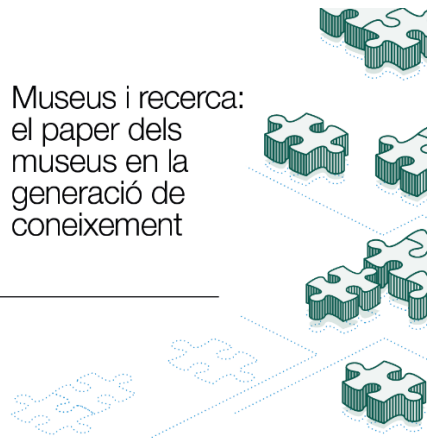

XXXVI JORNADA
**XARXA
MUSEUS
LOCALS**

Museus i recerca:
el paper dels
museus en la
generació de
coneixement

13 de novembre de 2024

Seminari híbrid

**Els museus locals, motors de recerca.
Noves formes d'investigar**

Xavier Roigé

Professor d'Antropologia Social i Museologia

Universitat de Barcelona

1. Introducció

El 2008, en un article publicat a la revista *Mnemòsine* amb el recordat Gabriel Alcalde, vam analitzar l'estat de la recerca sobre els museus i les seves dificultats (Alcalde i Roigé, 2008). En aquell article, destacàvem la funcionalitat dels museus en la investigació, les seves potencialitats i també les seves dificultats, especialment pel que fa a la integració en els museus a causa de les característiques d'aquestes institucions. Entre els obstacles principals, mencionàvem la primacia dels aspectes pràctics sobre els teòrics, la manca de personal específic per a la investigació i els problemes per convertir-se en institucions de recerca en el context de les convocatòries de projectes R+D.

Disset anys després, moltes de les conclusions d'aquell article continuen vigents, malgrat els canvis profunds que han experimentat els museus al nostre país. Aquests equipaments sovint viuen una contradicció: la recerca forma part del seu ADN, està en la seva mateixa essència, i poden ser un pont excepcional entre la lògica de la investigació científica i la seva transferència. No obstant això, sovint queden exclosos de la investigació promoguda des de les universitats i altres institucions de recerca, ja sigui per qüestions legals, per manca de personal adequat als paràmetres o perquè tenen altres prioritats.

Com les biblioteques, i sovint de manera similar, els museus tenen una llarga relació amb el món de la recerca, una relació complexa que es pot abordar des de múltiples angles. La XXXVI Jornada de la Xarxa de Museus Locals, celebrada a Barcelona el 13 de novembre de 2024, va tractar precisament del paper dels museus en la generació de coneixement. A més de reflexions teòriques sobre el paper del museu en la recerca i de diversos exemples concrets de com aquests equipaments l'aborden, els participants van poder reflexionar i plantejar qüestions sobre diversos aspectes en aquest camp. Algunes de les qüestions plantejades incloïen: Quin és el paper de la recerca en els museus locals? Com s'interrelacionen els museus amb la recerca universitària i amb projectes competitius d'R+D i com es pot complementar la recerca universitària amb la dels museus? Quina és exactament la funció de la investigació dins del museu: sobre les seves col·leccions, sobre el seu territori de referència o per a la transferència a la societat? És la recerca una brúixola, una funció més o una finalitat complementària per als museus? Estan preparats aquests equipaments, en termes de recursos, personal i infraestructura, per a la realització de la recerca? Com poden els museus millorar la visibilitat de la recerca que fan? Com poden integrar-la millor en les exposicions permanents i temporals? Quins són els reptes específics que afronten els museus petits i locals en la realització de recerca? Com poden els museus fomentar la participació del públic en la investigació a través de programes de ciència ciutadana? Quines estratègies poden adoptar per assegurar el finançament continuat dels projectes de recerca? Com poden adaptar-se als canvis en les polítiques de recerca i finançament a escala nacional i internacional? Són moltes preguntes que, d'una manera o altra, van ser presents en la Jornada.

Sens dubte, els museus fan recerca —i molta més del que ens pensem—, però, com es va manifestar al llarg de la taula rodona que va tancar la Jornada, no sempre es visibilitza prou i té unes característiques diferents en funció

de la institució. Diverses intervencions a la Jornada van assenyalar aquest caràcter ambivalent entre la recerca i els museus: “Una convivència complicada” (Iñaki Sáenz, Cueva Pintada); “Cal protegir la recerca als museus” (Carles Flaquer, Museu de Ciències Naturals de Granollers); “Investiguem, però ho fem amb mètodes diferents” (Samuel Alberti, National Museum of Scotland); “*Investigar* és la primera paraula, però, per als nostres museus, sovint és la darrera” (Josep V. Aguilar, L’ETNO), o, de manera més explícita, “Amb la crisi, una de les primeres coses que van saltar va ser justament la recerca. De manera discreta però evident, la vam perdre” (Jordi Abella, Ecomuseu de les Valls d’Àneu).

La tesi d’aquest article no és, però, pessimista; ans al contrari. Potser no són vàlides antigues formes de recerca als museus, però n’hi ha moltes de noves que configuren aquests equipaments com a institucions fonamentals de recerca. D’alguna manera, els museus han de deixar d’emmirallar-se en la universitària i trobar-ne les seves pròpies formes, més inherents a la seva funció social i de proximitat amb la gent. Reconèixer, revaloritzar i adoptar aquestes noves formes de recerca —que la majoria dels museus ja fan d’una manera o altra, especialment els de caràcter local— és, sens dubte, un desafiament dels museus actuals. En una definició àmplia, la recerca museística seria un conjunt d’“activitats intel·lectuals i treballs orientats al descobriment, la invenció i l’avenç de nous coneixements relacionats amb les col·leccions del museu, o les activitats que duu a terme” (Desvallées i Mairesse, 2010:73).

2. La relació complexa entre els museus i la recerca

Com diu Gervereau (2001), el divorci entre museus i recerca és antic i profund, i el fenomen continua sent sorprenent. És una paradoxa, perquè la recerca, en el sentit contemporani, va néixer precisament als museus. Com es va indicar a la ponència de Samuel Alberti a la Jornada, l’origen dels museus prové dels gabinets de curiositats, on l’objecte era la font principal del coneixement. Aquests gabinets eren una espècie de món del coneixement condensat, i des de llavors els museus han estat llocs de recerca a través dels animals dissecats, els minerals i altres mostres del coneixement científic i humà (Arnold, 2016). Aquest model va perdurar durant molt de temps: moltes de les expedicions i recerques científiques de finals del segle XIX i principis del segle XX es van dur a terme des dels museus. Cal recordar que la recerca científica i la universitat moderna, tal com la coneixem avui, va néixer dins d’aquests equipaments (Museum für Naturkunde, 2018).

Històricament, doncs, hi ha hagut forts vincles entre la recerca acadèmica i les col·leccions dels museus, ja que l’objecte era un mitjà de coneixement extraordinari, no només per divulgar la ciència, sinó també perquè els investigadors hi treballassin. Aquest model va romandre com a referent dels museus durant molt de temps: ja fossin d’art, antropologia, història o ciències naturals, els museus eren una versió enciclopèdica i polimorfa de la col·lecció (Gervereau, 2001). Així, han tingut un paper decisiu en el regnat dels objectes científics materials, potser tan important com el de la impremta en l’ordre de la paraula escrita. Els museus eren “un mecanisme de

mobilització del coneixement” (Latour, 1994) i la recerca era considerada una responsabilitat important del professional del museu.

A finals de la dècada dels vint, al segle XX, començaren els primers senyals d’alarma del fet que la relació entre museus i recerca estava en crisi, en concret, amb l’allunyament de Boas —un dels “pares” de l’antropologia nord-americana i alhora un influent museòleg— dels museus. Boas, que havia fet moltes exposicions revaloritzant el paper dels objectes, va entendre que aquests objectes són part de la cultura d’una societat, part del coneixement científic, però no són el coneixement científic, i, per tant, no podien ser l’objectiu d’una recerca. Hi havia, també, un canvi de paradigma científic i l’objecte perdia pes. Els materials s’anaven acumulant a les sales de reserva, però els investigadors no els veien tant com a objectes de recerca sinó com a imatges (Gervereau, 2001). No són “l’art”, en el sentit que els historiadors de l’art treballen sobre la història de l’art; no són “la història” per als historiadors, que els veuen com una funció il·lustrativa dels seus coneixements adquirits a través de l’estudi de la paraula escrita; no són “la societat” que els antropòlegs descriuen a les seves recerques i treball de camp; són “animals morts”, no els vius que els biòlegs prefereixen estudiar mitjançant l’observació. Al mateix temps, es preguntava Boas, fins a quin punt els objectes són suficients per mostrar al públic els coneixements científics? La sortida de Boas del museu i la seva dedicació exclusiva a la universitat van ser senyals d’alarma, però no definitius. Amb la crisi del 1929 i les guerres mundials, els museus travessaren gairebé trenta anys de profunda crisi, de pocs avenços —a excepció dels museus d’art contemporani—, i el seu model enciclopèdic va continuar vigent, encara que els investigadors ja no els preferien tant com a lloc de recerca.

El qüestionament més important d’aquesta visió clàssica de la recerca va arribar precisament amb la nova museologia. Aquest corrent teòric reivindica el paper de la investigació als museus, però hi dona tot un altre sentit. La nova institució museística no era un temple del saber, era una institució demostrativa, el lloc on s’organitzava la memòria de la comunitat, no tant el coneixement científic. El museu havia de promoure la recerca, però aquesta estava al servei de la seva funció social: els museus la utilitzen per crear exposicions innovadores i programes educatius que atrauen i eduquen el públic, alhora que actuen com a centres de divulgació científica, en utilitzar aquesta recerca per comunicar descobriments i coneixements científics al públic general. Des de la Nova Museologia, mitjançant la recerca es mira de comprendre el significat social dels objectes i, al mateix temps, s’analitza el procés mitjançant el qual els objectes arriben a formar part de les col·leccions i troben en el museu un significat social; com, en definitiva, es patrimonialitzen (Davallon, 2004). El mateix Rivière (1989:170) ja assenyalava que “la vocació del museu es distingeix d’una institució de recerca, perquè el museu ha de transmetre els seus resultats al gran públic”.

Al segle XXI, amb l’auge del model neoliberal dels museus i amb la seva redefinició, la recerca en aquests equipaments ha anat perdent força. Com assenyalen Desvalées i Maraisse (2010), una gran part de la investigació

es desplaça des del món dels museus cap als laboratoris i les universitats, amb més bones condicions i amb més recursos en aquest camp. Tres factors han contribuït al menor interès per la recerca per part dels museus.

En primer lloc, pels aspectes financers. Arran de la crisi del 2007, molts van afrontar retallades pressupostàries, cosa que va portar a una reducció en el finançament públic i a la necessitat de buscar fonts alternatives. Això va afectar no només les operacions diàries, sinó també la capacitat dels equipaments per fer recerca (Roigé, 2016). Una enquesta de l'International Council of Museums (ICOM) Espanya feta el 2013 amb motiu del Dia Internacional dels Museus (Roigé, 2016) indicava que va ser precisament la recerca una de les retallades principals per fer front a la disminució del finançament públic: un 54 % dels museus afirmen que han reduït o directament suprimit la línia de publicacions; el 49 %, han disminuït quant a nombre d'exposicions; el 30 % han reduït les activitats per al visitant, i el 40 %, els projectes de recerca. S'extreuen conclusions similars d'una enquesta internacional sobre el finançament públic dels museus postcovid (IRAPFM, 2024). Sota les pressions de les restriccions financeres que viuen els museus, però també a causa de la prioritització de les persones en lloc dels objectes, la recerca tradicional s'ha anat considerant elitista i d'importància secundària (Bounia, 2014).

En segon lloc, per la reavaluació del paper i el posterior canvi de definició del museu, que es va produir internacionalment a partir de l'any 2000 i que també va donar lloc a una comprensió diferent de la recerca en les institucions museístiques. Aquest canvi es pot apreciar en la definició francesa de museu de l'ICOM del 2007, on el terme *étudier*, en la definició del 1964, reservat principalment per a la investigació acadèmica, va ser substituït pel terme *fait des recherches* a partir de la definició del 1974; aquest nou terme suggereix una comprensió més àmplia i descriptiva de la recerca museística (Desvallées i Mairesse, 2010). La darrera definició, del 2022, parla també, en la versió francesa, del museu com a una institució que duu a terme recerques.

I en tercer lloc, pels canvis en els procediments de recerca, que han anat posant dificultats a la realització per part dels museus. Sembla que hi han influït tres elements: 1) per la complexitat de la recerca a partir de les convocatòries d'R+D, tant nacionals com sobretot europees, s'han configurat equips que són avaluats i qualificats no tant per la capacitat de transferència, sinó per l'impacte de les seves publicacions i, fins i tot, per la capacitat d'obtenció de recursos, amb unes lògiques diferents de les dels museus. Això fa que, per a un investigador universitari, es valorin poc les publicacions fetes en llibres, en publicacions locals o en publicacions divulgatives, entre les quals es compten les publicacions en museus; 2) els canvis en les mateixes lògiques internes dels museus i les seves transformacions museològiques, amb l'increment de la seva capacitat comunicativa (Desvallées i Mairesse, 2010), i 3) la transformació que han experimentat les recerques en ciències humanes i socials, que té com a resultat que una part considerable d'aquesta investigació es prepara a les universitats, amb poc contacte amb els museus. De fet, si analitzem les revistes científiques, només una part molt petita es basa en els objectes de les col·leccions dels museus.

3. Diferents tipus de recerca als museus

Des del moment de la seva creació, l'ICOM ha ofert definicions actualitzades del museu, i en totes la recerca apareix com un element fonamental, com un dels pilars. Això ningú no ho discuteix. Però sí que hi ha diferències sobre què entenem per recerca en el museu. N'hi ha de tants tipus com models de museu, com es va poder veure a la Jornada.

És útil, potser, començar per definir i ordenar els diferents tipus de recerca, car això ens pot ajudar a precisar com abordar-la, així com les metodologies a seguir. D'entrada, cal distingir entre dos tipus de recerca als museus (Davallon, 1995): la *de referència*, ja sigui sobre els objectes conservats o el camp d'estudi del museu (col·leccions, estudis arqueològics o etnològics) i la *funcional*, que tracta de les necessitats utilitzades pel museu d'acord amb els seus requisits de funcionament, o el que seria equivalent a la museologia (estudis de públic, estudis expositius, funcionament i gestió del museu).

Aquesta primera distinció és útil, però el mateix Davallon (Davallon, 1995; Bounia, 2014), distingeix quatre categories de recerca. La primera és la basada en les col·leccions del museu i es fonamenta en les disciplines relacionades amb el contingut de l'equipament. La segona implica ciències i disciplines (com la física, la química, la comunicació i els estudis de mitjans) que es desenvolupen per generar eines per a la pràctica museística. La tercera pretén estimular el pensament sobre el museu com a institució i es desenvolupa en un pla més teòric i filosòfic, o museològic. La quarta també és museològica, en el sentit que aborda l'anàlisi de la institució a través de la comunicació i els estudis patrimonials (com l'estudi i l'avaluació dels visitants).

Diversos museus han tractat de delimitar també els diferents tipus de recerca que porten a terme, de cara a marcar les seves prioritats i, sobretot, reorientar la recerca amb una visió multifacètica i interdisciplinària. El Deutsches Museum de Múnic, per exemple, ha desenvolupat un programa d'investigació dividit en quatre eixos: recerca basada en col·leccions i orientada a objectes; investigació d'innovació històrica; ciència, tecnologia i públic, i investigació museològica (Bounia, 2014). El Victoria and Albert Museum i el British Museum, per la seva banda, la descriuen en funció de la forma de realitzar-la: recerca basada en beques i ajudes, recerca bàsica, recerca estratègica, recerca aplicada i recerca-acció (Bounia, 2014).

Hi ha, doncs, molts tipus de recerca diferents als museus. N'intentarem fer una classificació més precisa, des de les formes més clàssiques fins a noves tendències, i els ordenarem en deu categories:

- **Recerca bàsica.** Molts museus la porten a terme; no té una finalitat d'aplicabilitat en les sales i exposicions, sinó que es podria comparar amb la que es fa des d'institucions de recerca. Alguns museus estan preparats quant a personal per participar en projectes competitius R+D, per adaptar-se a la lògica de la recerca universitària, que té com a objectiu generar coneixement i publicar-la en revistes d'impacte, a través de projectes finançats. Hi ha, també, els anomenats museus de recerca, que tenen

unes col·leccions importants a partir de les quals es pot fer recerca bàsica, especialment en el camp de les ciències (Museum für Naturkunde, 2018). Hi ha tres inconvenients per participar en aquestes investigacions: 1) les dificultats per tenir personal específic per a aquestes tasques, que només alguns grans museus poden tenir; 2) els obstacles legals que impossibiliten participar en projectes competitius, i 3) els problemes de gestió, sobretot en els museus més petits, dels projectes de recerca nacionals o europeus. Les experiències presentades pel Museu de Ciències Naturals de Granollers i pel Museu Arqueològic de l'Esquerda reforçaren aquesta perspectiva i indicaren exemples del paper del museu en aquestes recerques.

- **Recerca sobre les col·leccions.** Les col·leccions han estat durant molt de temps la columna vertebral del museu. Caldria distingir tres dimensions en relació amb la investigació sobre les col·leccions: la documentació, l'estudi i la recerca. Sovint es confonen, però no són equivalents. L'estudi esdevé la funció que permet dinamitzar l'activitat d'un museu i la seva presència dins d'una societat o comunitat, però no és homologable a la recerca. Tot estudi de la documentació museística ha de distingir els fons museogràfics dels fons museològics (Carretero, 1997): els primers estan constituïts per les col·leccions, els béns que conserven els museus (els documents museístics primaris), mentre que els segons estan formats per la informació i documentació de diversos tipus que es reuneix, es produeix i es gestiona des del sistema estructurat del museu, i que està íntimament connectada amb les col·leccions (els documents museístics secundaris). Com va assenyalar Samuel Alberti a la Jornada de la XML, el que fa especial la recerca en un museu no només es basa en la cura de les seves col·leccions, sinó també en la combinació de la recerca basada en col·leccions amb l'erudició interdisciplinària, que abraça múltiples disciplines, múltiples mitjans i múltiples metodologies. La recerca sobre les col·leccions també inclou nous plantejaments, com la digitalització i l'anàlisi de dades per fer-les accessibles en línia i permetre'n un examen més detallat, la implementació de tecnologies de realitat augmentada i realitat virtual per poder explorar les col·leccions d'una manera nova i interactiva i situar-les en el context històric, l'anàlisi científica avançada per estudiar els materials i les tècniques de fabricació dels objectes, o la recerca col·laborativa i interdisciplinària. Aquestes noves formes d'investigació estan transformant la manera com els museus estudien i presenten les col·leccions, en fer-les més accessibles i rellevants per al públic.
- **Recerca com a font de les exposicions.** Una estratègia pensada directament per a la realització d'exposicions és la que va ser utilitzada per la Mission du patrimoine ethnologique (Dufour, 1992): un equip d'investigadors era contractat no només per fer una recerca bàsica, sinó amb l'objectiu de crear una col·lecció específica per a una exposició. D'aquesta manera, es creaven col·leccions orientades per la recerca. El mateix Rivière va organitzar nombroses campanyes de recol·lecció

d'objectes contemporanis que es realitzaven al mateix temps que investigacions etnològiques, i això donava lloc a una forma específica de recol·lecció d'objectes que va estar a la base de l'ATP de París i que continua avui en dia com a element característic de l'acció del Mucem de Marsella, continuador de l'anterior (Pizzorni, 2012). Alguns museus, com el mateix Mucem, encara apliquen aquesta estratègia. No és tant la documentació per realitzar una exposició, sinó una recerca que té l'avantatge de crear exposicions. Per a les dinàmiques territorials, sobretot, pot ser un tipus de recerca molt útil, en evitar l'acumulació de col·leccions innecessàries i fer una tria d'objectes delimitada. També pot ser molt útil per a la formació de col·leccions contemporànies. La ponència de L'ETNO a la Jornada se centrava en aquesta perspectiva, amb exemples de com el museu ha creat les seves exposicions a partir d'una recerca prèvia. La relació entre la investigació i la política d'adquisició d'obres és, doncs, fonamental, i és aquesta recerca la que dota de sentit i contingut els museus com a institucions de divulgació en aquest camp. En aquest enfocament, se'n capgira el sentit: les col·leccions són el resultat de la recerca, no a l'inrevés.

- **Recerca en col·laboració amb les universitats i centres de recerca.** Com dèiem abans, la col·laboració entre museus i centres de recerca és un tema debatut des de fa més d'un segle, i en la Jornada de la XML va ocupar una bona part de la taula rodona. El debat insistí en la necessitat d'una col·laboració més estreta entre universitats i grups de recerca amb els museus, especialment els locals: aquests darrers detecten les necessitats que hi ha en el seu territori i alhora garanteixen la seva transferència i restitució, assenyalant el valor afegit que suposa aquesta col·laboració. Per la seva banda, a les institucions de recerca els convé orientar possibles problemes, per assegurar així més cooperació amb el territori objecte d'estudi. A la taula rodona s'assenyalaren algunes experiències, com la de l'Inventari del Patrimoni Etnològic de Catalunya o les accions de l'Institut Català de Recerca en Patrimoni Cultural. Els museus haurien de liderar col·laboracions nacionals i internacionals amb les universitats, perquè poden complementar-se: mentre que les institucions acadèmiques poden oferir experiència en recerca i el personal investigador de què disposen, els museus poden aportar les col·leccions, les interaccions amb les comunitats locals i la capacitat de transferència, aspectes que les universitats no poden oferir amb la mateixa eficàcia (Chapman, 2015). Els mecanismes de col·laboració poden ser múltiples, però els més significatius serien els següents: 1) projectes de recerca conjunts, 2) programes educatius i formatius, 3) impacte i divulgació, i 4) innovació en la mediació.
- **Recerca com a dinamització sociocultural i econòmica local.** Com es digué a la Jornada, la recerca és el motor del museu i el museu és un motor de la recerca. Especialment museus de base territorial, com és el cas de l'Ecomuseu de les Valls d'Àneu, que es va presentar a la Jornada, són una institució de referència local o comarcal, i coneixen prou bé el territori i les seves necessitats. La recerca, en

aquest sentit, actua com un element de dinamització territorial, en detectar els elements o temes que s'han de tractar. La proximitat permet, d'aquesta manera, fer recerques en els camps propis dels museus que tinguin una aplicabilitat directa en el territori i que, a més, puguin connectar millor amb els actors del territori. Això és fonamental, per exemple, en les recerques a partir de sistemes qualitatius, com les entrevistes o l'observació. Treballant directament amb les comunitats locals, els museus poden assegurar-se que la recerca respon a les seves necessitats i interessos. Això pot incloure projectes de recerca participativa, on els membres de la comunitat estan implicats en totes les etapes del procés de recerca.

- **Recerca sobre la memòria.** En el cas de la recerca en ciències socials i humanes, el museu genera més confiança per a la realització de recerques sobre temes delicats. La institució museística potencia entre els col·lectius més sensibles un factor de confiança per aproximar-se a qüestions com la memòria històrica, el multiculturalisme, la immigració o similars. Experiències presentades a la Jornada, com la del Mémorial du Camp de Rivesaltes, L'ETNO de València o l'Ecomuseu de les Valls d'Àneu, ens indiquen les possibilitats dels museus per recollir la memòria de les víctimes (en el primer cas), la memòria social (L'ETNO) o els temes delicats de memòria oral (Ecomuseu de les Valls d'Àneu). En aquests casos, la potencialitat dels museus és gran, ja que genera una confiança per a les persones que ens expliquen els seus relats. En els museus de temàtica social, la introducció de relats orals és ben present en les exposicions, i això permet als museus fer recerques de recollida de relats orals que situen aquests equipaments en una posició privilegiada. És una estratègia seguida per les reconversions de la majoria dels museus de memòria o de temàtica etnològica per abordar qüestions com les migracions o l'herència colonial, però també en d'altres de locals que s'erigeixen en bancs de memòria local. D'aquesta manera, el relat es converteix en l'eix del museu (com es va explicar per part de L'ETNO) i els testimonis són el cor del procés de recerca (Mémorial du Camp de Rivesaltes).
- **Recerca com a forma de transferència.** La recerca i la transferència han estat sempre interconnectades al museu, mentre que a les institucions universitàries la transferència és una preferència més recent, per la necessitat de fer la ciència i el coneixement més accessibles al públic general i de fomentar una societat més informada i participativa. A través d'exposicions, conferències, tallers i altres activitats educatives, els museus presenten els resultats de la recerca d'una manera comprensible i atractiva per a un públic divers. Això no només ajuda a augmentar la consciència pública sobre temes científics i culturals, sinó que també pot inspirar noves generacions d'investigadors i professionals. Els museus també tenen un paper crucial en la promoció de la ciència ciutadana. En resum, tenen un paper fonamental en la transferència de la recerca, ja que actuen com a difusors de coneixement, col·laboradors acadèmics, preservadors del patrimoni, promotors de la

ciència ciutadana i espais de diàleg. Integrant elements interactius en les exposicions, els museus poden animar els visitants a implicar-se activament amb el contingut. Això pot incloure simulacions, experiments pràctics i demostracions en directe que fan la recerca més accessible i comprensible. Els tallers i conferències, d'altra banda, ofereixen una possibilitat perquè els investigadors presentin els seus treballs i els discuteixin amb el públic. Aquests esdeveniments ofereixen una plataforma per al diàleg i l'intercanvi d'idees.

- **Recerca sobre el present.** Generalment pensem en els museus com a institucions que tracten del passat, però analitzar el present és un dels seus reptes fonamentals actualment. Un exemple excel·lent de la capacitat de recerca d'aquests equipaments —i que va ser presentat per l'Ecomuseu de les Valls d'Àneu a la Jornada— va ser l'acció dels museus etnològics i d'història durant la pandèmia. Els museus van detectar de seguida que vivíem un moment extraordinari i que calia documentar-lo per al futur. Durant la crisi de la COVID-19, els museus van desplegar formes imaginatives molt diverses per estar presents entre els seus públics, però també per documentar i crear col·leccions sobre el moment en què s'estava vivint, tot creant arxius físics o virtuals que incloïen objectes, imatges, narracions, vídeos i àudios sobre el dia a dia amb la doble finalitat de reflexionar sobre el nostre present i de guardar testimonis per a les generacions futures. El debat sobre la formació de col·leccions contemporànies no és un tema nou: ja en la nova museologia, el rol principal del museu no era tant la seva col·lecció, sinó el seu paper com a testimoni (Mairesse, 2000), en transformar els objectes usuals i ordinaris en “obres memorials”.
- **Recerca com a element de participació social.** A través de projectes de participació ciutadana, els museus poden involucrar el públic en la recerca científica, i això els permet una contribució amb dades, observacions i idees, com en el cas del Museu de Granollers presentat a la Jornada. Això no només enriqueix la recerca, sinó que també fomenta una major comprensió i apreciació de la ciència per part del públic. El procés científic acaba sobretot en els museus com a espais de diàleg i reflexió sobre temes d'actualitat i controvèrsies científiques, com a fòrums per a la discussió informada i el debat crític. Això és especialment important en un món on la desinformació i les notícies falses són cada vegada més comunes. Els museus poden organitzar projectes on el públic participa activament en la recopilació de dades i la recerca. Les plataformes en línia i les eines digitals, per la seva banda, poden ser utilitzades per implicar un públic més ampli en la recerca. Per exemple, aplicacions mòbils i llocs web interactius poden permetre a la gent contribuir en projectes de recerca des de casa seva. Mitjançant la implementació d'aquestes estratègies, els museus poden no només fer la recerca més accessible i comprensible, sinó també fomentar una participació activa i significativa del públic (Girault, 2022). Molts museus estan involucrant les comunitats locals en la recerca sobre

les col·leccions, i recollint històries orals i coneixements tradicionals que enriqueixen la comprensió dels objectes. Aquests equipaments desenvolupen amb freqüència projectes de recerca que impliquen activament les comunitats locals, com per exemple: 1) compartir històries i memòria relacionada amb la temàtica o el territori del museu; 2) arqueologia participativa; 3) exposicions col·laboratives, amb la recol·lecció d'històries orals, objectes personals i altres materials; 4) tallers i activitats educatives, i 5) programes de ciència ciutadana.

- **Recerca per a la transformació social.** El que fa especial la producció de coneixement als museus és el seu lloc únic en la intersecció de la investigació, el qüestionament, la ciència, la política i la societat. Llavors, convé pensar en com la recerca en aquests equipaments ha d'implicar-se en les transformacions socials a escala local i global (Arnold, 2016). D'aquesta manera, els museus poden comprometre's en qüestions com la descolonització; l'impacte humà en els processos atmosfèrics, geològics, hidrològics o biosfèrics, i els reptes de la sostenibilitat, la migració o la pèrdua de biodiversitat. Molts museus consideren el concepte d'antropocè i l'interès públic que suscita com a oportunitats úniques per abordar els reptes globals i connectar-los amb narratives de la comunitat local.

4. Cap a on va la recerca als museus? Algunes possibles línies estratègiques

La pluralitat d'opcions per a la recerca als museus va ser abordada a la Jornada no només a través dels diversos exemples exposats, sinó sobretot a partir de la taula rodona final i de les intervencions del públic. Tot i els diversos problemes exposats i les diferències en els seus tipus, la funció de recerca és ben present als museus, com ja assenyalava Rivière (1989:169) quan deia que “la funció de recerca és la base de totes les activitats de la institució, guia la seva política de conservació i acció cultural”.

De totes maneres, cal trobar noves formes de recerca adaptades als canvis que està experimentant la societat i, en particular, a les transformacions de la recerca científica. En aquest sentit, els museus haurien de tenir i poden tenir un rol innovador en la recerca perquè, d'una banda, estan allunyats de la lògica científica reproductiva universitària, i perquè, d'altra banda, estan més a prop de la ciutadania i ofereixen més possibilitats de transferència. Per fer-ho, cal implementar nous procediments de recerca que es refereixin, sobretot, a l'originalitat de la institució museística. No es tracta de competir amb les institucions de recerca universitària, perquè els museus juguen en desavantatge, sinó d'aportar el que aquests últims tenen d'específic.

M'agradaria aportar, per acabar, algunes propostes de com els museus locals poden aplicar noves formes de recerca en les seves accions. Moltes ja estan vigents en molts museus, però una recopilació pot ajudar a plantejar les accions de recerca d'aquests equipaments, especialment dels locals, amb menys recursos.

- **Impulsar la recerca local.** A prop del territori, a prop dels problemes específics que es viuen a les comunitats locals, els museus són essencials per impulsar la realització d'estudis locals. Les institucions de recerca nacional sovint consideren poc la investigació local.
- **Revaloritzar el paper de recerca als museus.** Com deia Bosch (2003) “la recerca no és un luxe marginal respecte de les altres feines de gestió dins el museu, sinó que, al contrari, és un element essencial i imprescindible si es vol que una institució cultural viva funcioni correctament. Sense una investigació pròpia, activa i de prestigi, el museu no pot acomplir plenament les seves funcions socials”. La recerca no pertany exclusivament als universitaris o a altres estudiosos externs, sinó que la proximitat amb la col·lecció o amb el territori fa dels museus una peça fonamental del sistema de recerca, no sempre reconegut.
- **Incrementar la col·laboració entre els museus i les universitats i centres de recerca.** En aquest sentit, i per al cas de Catalunya, calen protocols d'actuació perquè els museus puguin participar en el sistema de recerca català, mitjançant una major col·laboració entre els departaments de Cultura i de Recerca i Universitats. Caldria pensar en convocatòries de recerca específiques, on es podria demanar la col·laboració entre ambdós tipus d'institucions. Alhora, caldria facilitar accions perquè com a mínim una part dels museus poguessin ser considerats institucions de recerca i poguessin participar en projectes d'investigació com a membres dels equips de treball. Cal dir, a més, que sí que és possible, sense cap més tràmit, que personal dels museus participin com a membres en els equips de treball dels projectes R+D. Malgrat aquesta possibilitat, molt pocs museus prenen part en aquests projectes. L'establiment de convenis de cooperació entre museus i universitats (que alguns ja tenen en forma d'observatoris de recerca) és un camí en el qual aprofundir. Per als museus més petits i locals, aquests convenis es podrien establir també a través de les xarxes temàtiques o territorials. La proximitat amb les universitats és clau per desenvolupar accions de recerca als museus, i això no ha de dependre només de contactes personals o específics, sinó que també es podria vehicular a través dels diversos nivells de l'Administració. Els esforços col·laboratius poden proporcionar els recursos i l'expertesa necessaris per implementar efectivament les iniciatives de ciència oberta.
- **Participar activament en els processos de formació universitària.** Els museus podrien participar en els processos formatius, tant dels futurs museòlegs com els que corresponen a les disciplines de referència de cada institució. Per part de l'Administració, es podrien facilitar ajudes per a programes de pràctiques als museus, i aquests últims i les universitats podrien desenvolupar una major col·laboració perquè els treballs de recerca (TFG, TFM, tesis doctorals) es puguin apropar a les necessitats de recerca dels museus. Cada any es fa un bon nombre de treballs de recerca, i una part es

podrien vehicular a través dels museus. La fórmula dels doctorats industrials, per exemple, permetria que es fessin directament tesis aplicades als museus. També es podrien establir programes de mentoria en els quals investigadors experimentats poguessin guiar i col·laborar amb joves investigadors i estudiants interessats en la recerca museística. Es podrien oferir beques específiques per a projectes de recerca que es desenvolupessin dins dels museus, i fomentar així la innovació i la investigació.

- **Potenciar accions de recerca en xarxa.** Les xarxes temàtiques i les xarxes de museus locals (com la XML, objecte de la Jornada) poden coordinar accions de recerca sobre temàtiques concretes, que podrien desenvolupar-se en diversos llocs dels seus territoris d'actuació. Aquestes recerques —de les quals hi ha ja bons exemples tant en l'àmbit català com en l'internacional— poden orientar-se als diferents tipus d'aplicabilitat i transferència.
- **Oferir espais perquè els investigadors puguin col·laborar amb els museus.** Per aproximar els investigadors als museus, es podrien crear laboratoris de recerca oberta, espais dins dels equipaments on els investigadors puguin treballar en projectes en temps real, i, així, permetre als visitants observar i participar en el procés de recerca. També poden oferir espais de cotreball, ja sigui per interactuar amb el públic o perquè investigadors de diferents disciplines puguin treballar junts.
- **Crear col·laboracions interdisciplinàries.** Els museus podrien ser espais privilegiats per fomentar col·laboracions entre científics, artistes, historiadors i tecnòlegs per desenvolupar projectes de recerca que combinin diferents disciplines i perspectives metodològiques.
- **Impulsar programes de ciència ciutadana.** Donades les característiques dels museus, aquestes institucions poden involucrar-se en programes de transferència científica, i permetre la participació de persones no professionals en projectes de recerca, de manera que els visitants contribueixin a la recopilació de dades i a l'anàlisi de resultats. Hi ha nombrosos exemples d'experiències d'èxit en ciència ciutadana als museus.
- **Impulsar programes de ciència oberta.** En els darrers anys, el concepte de ciència oberta ha guanyat molta tracció, amb èmfasi en la transparència, l'accessibilitat i la col·laboració en la recerca científica. Els museus, com a institucions dedicades a l'educació i la participació pública, estan en una posició única per tenir un paper fonamental en aquest moviment. Integrant els principis de la ciència oberta, els museus poden millorar l'impacte educatiu, fomentar la participació comunitària i contribuir a la democratització del coneixement, amb l'objectiu de trencar les barreres entre la comunitat científica i el públic, i fomentar així un enfocament més inclusiu i participatiu de la recerca. Els museus estan

incorporant exposicions interactives que permeten als visitants interactuar amb conceptes i metodologies científiques. Aquestes exposicions sovint inclouen activitats pràctiques, simulacions i experiments que fan la ciència accessible i divertida. Alhora, aquest enfocament d'accés obert permet als investigadors, educadors i al públic explorar les col·leccions dels museus des de qualsevol lloc del món. La integració dels principis de la ciència oberta en els museus ofereix nombrosos beneficis: 1) involucrant el públic en la recerca científica i fent la ciència més accessible, els museus poden fomentar una connexió més profunda entre els visitants i el coneixement científic; 2) promovent la transparència en els processos i resultats de la recerca, es construeix confiança entre la comunitat científica i el públic; 3) es dona un accés més ampli al coneixement. Tot i que la integració de la ciència oberta en els museus ofereix molts beneficis, també presenta desafiaments, com la necessitat d'un finançament adequat, infraestructura tecnològica i formació per al personal de l'equipament. A mesura que els museus continuen innovant i adaptant-se, tenen el potencial de convertir-se en actors clau en el moviment de la ciència oberta, en enllaçar la ciència i la societat i contribuir a un públic més informat i compromès.

- **Fer més recerca en museologia.** El personal tècnic en museus hauria d'involucrar-se també en la recerca sobre les mateixes institucions museístiques, la qual cosa és una pràctica freqüent en altres països. Al nostre país, tanmateix, la recerca sobre museologia feta des dels mateixos museus es tradueix en un nombre reduït de publicacions. Aspectes com la gestió de les col·leccions, la comunicació, les estratègies d'exposició i el seu impacte en el compromís dels visitants, l'educació en museus, la professió museística, el desenvolupament professional, la descolonització, les pràctiques de sostenibilitat, l'ètica i els desafiaments que enfronten el personal dels museus, la gestió de museus, la planificació estratègica, etc. poden explorar les millors pràctiques en gestió de museus.
- **Fer recerca com una responsabilitat ètica dels museus.** La realització d'una recerca és, com diu Bounia (2014), una responsabilitat ètica dels professionals dels museus per a la societat, tot fomentant aquesta tasca en les seves institucions. Com que els codis ètics són l'epítom de la professionalitat i els valors dels museus, llavors aquesta ètica s'hauria d'incorporar en noves disposicions per a la recerca museística. Nocions com la inclusió social, la responsabilitat pública i la transparència són centrals en la recerca dels museus, ja que reflecteixen els esforços que fan aquestes institucions per encarnar els ideals democràtics i compartir tant la investigació com l'escriptura de la història amb el seu públic, per crear així comunitats de coneixement. Marstine (2011) suggereix que hi ha tres posicions teòriques que haurien de guiar el treball actual en ètica museística: inclusió social, transparència radical i tutela compartida. La recerca forma part de totes tres, i totes necessiten recerca per dur-se a terme (Bounia, 2014).

5. Conclusions

La recerca actua com un far per als museus, i els guia en la seva missió de ressignificar les col·leccions i apropiarse al territori. És, a més, un instrument per a la gestió del patrimoni (Rueda i Roigé, 2001). La vasta xarxa de museus al nostre país permet que aquesta tasca tingui un ampli abast territorial, en seguiment de les directrius d'una planificació general. No obstant això, el protagonisme de la institució museística en aquesta fita presenta alguns reptes.

Com assenyalava la declaració final de la 1st Global Summit of Research Museums, els museus “són administradors del coneixement, la biodiversitat i el patrimoni global. Les seves col·leccions tangibles i intangibles contribueixen a una infraestructura mundial. S'utilitzen per a la investigació, l'ensenyament, i el compromís social i científic, i transcendeixen les fronteres culturals o geogràfiques”. D'aquesta manera, “els museus són una part integral de la ciència i la societat (...) Realitzen recerca acadèmica, col·laborativa i interdisciplinària, desenvolupen col·leccions, i comuniquen coneixement en diàleg i cocreació amb un públic ampli i divers. La recerca en museus té com a objectiu preservar, documentar i desenvolupar el nostre patrimoni natural i cultural com a font de coneixement d'identitat i com a infraestructura científica i cultural global” (Museum für Naturkunde, 2018). D'aquesta manera, conclou l'informe citat anteriorment “continuem sent un motor d'aquests desenvolupaments per tal d'enfortir les nostres institucions; ampliar el nostre abast a la ciència, les cultures i la societat; honrar la nostra responsabilitat global de crear un futur millor, i donar suport a un desenvolupament sostenible de la humanitat i el nostre planeta”.

Amb l'objectiu que puguin continuar sent un motor de recerca, els museus han d'explorar noves formes de recerca, i adaptar-se a les necessitats i oportunitats del segle XXI. La recerca és un procés integral que abraça des de la definició dels problemes d'estudi fins a la seva transferència i aplicació. En aquest llarg camí, els museus han d'aportar la seva especificitat, aprofitant les col·leccions, el coneixement i la capacitat que tenen d'interacció amb el públic. D'aquesta manera, poden ampliar l'abast a la ciència, les cultures i la societat, i alhora continuar sent una institució imprescindible en el sistema de recerca. Com assenyalava Bounia (2014), cal superar la visió clàssica d'una recerca unificadora, centrada en els objectes i les col·leccions, per adoptar una perspectiva contemporània, que la concebi com a polifacètica, complexa i oberta a la participació de diversos sectors, incloent-hi professionals de diferents disciplines i comunitats de coneixement.

Aquesta nova visió de la recerca permet als museus reforçar el seu paper com a institucions fonamentals en la generació i la transferència de coneixement. En integrar la recerca participativa, la innovació tecnològica i la col·laboració interdisciplinària, poden contribuir de manera significativa a la transformació social, en promoure la inclusió, l'educació i la preservació del patrimoni cultural. Així, els museus no només continuen sent rellevants en la recerca, sinó que esdevenen actors clau en les noves funcions d'aquesta investigació. Aquest enfocament

contemporani de la recerca, que abraça la complexitat i la diversitat, és essencial per mantenir els museus com a motors de recerca i agents de canvi en la societat actual.

La Jornada de la XML ha mostrat la riquesa i la diversitat de la recerca dels nostres museus locals, i ha obert portes per replantejar-la dins dels museus d'avui.

6. Bibliografia

- Alcalde, G. i Roigé, X. (2009). La recerca universitària en museologia a Catalunya. *Mnemòsine: Revista Catalana de Museologia*, 5, 15-23.
- Arnold, K. (2016). Thinking things through: Reviving museum research. *Science Museum Group Journal*, (5).
- Barrio, T. i Zubiaur, F. J. (2015). La situación de los museos españoles ante la crisis. El patrimonio implicado. *Complutum*, 26(2), 189-197.
- Bosch, J. (2003). La recerca als museus. *Locus Amoenus*, (5), 004-5.
- Bounia, A. (2014). Codes of ethics and museum research. *Journal of Conservation and Museum Studies*, 12(1), 5, 1-7.
- Carretero, A. (1997). La documentación en los museos: Una visión general. *Museo*, (2), 11-12.
- Chapman, H. (2015). Museums and universities can make an impact. It could lead to a future of co-produced research. *Museums Association*. <https://www.museumsassociation.org/museums-journal/features/2015/11/01-11-2015-museums-and-universities-can-make-an-impact/> [consulta: 26 de febrer de 2025].
- Davallon, J. (1995). Musée et muséologie. Introduction. A *Musées et Recherche. Actes du colloque tenu à Paris (29-30 novembre et 1er décembre 1993)*. Dijon: OCIM.
- Davallon, J. (2004). Objet concret, objet scientifique, objet de recherche. *Hermès, La Revue*, 38(1), 30-37.
- Desvallées, A. i Mairesse, F. (ed.). (2010). *Conceptos claves de museología*. París: Armand Colin.
- Dufour, A. M. (1992). Ethnologie et patrimoine au Ministère de la Culture. Usages sociaux de l'ethnologie. *Le Creusot*. hal-01958116.
- Gervereau, L. (2001). Le musée, source ou moteur de recherche? *Vingtième Siècle. Revue d'histoire*, 72, 125-131.
- Girault, Y. (2022). *La fonction sociale des musées: Une mise en tension entre participation des habitants et implication politique*. Londres: ISTE Group.
- Hoch, P. (1997). Musées et recherche. Actes du colloque organisé à Paris, au Musée national des arts et traditions populaires, les 29, 30 novembre et 1er décembre 1993. *Bulletin des Bibliothèques de France (BBF)*, 2, 106-107.
- International Research Alliance on Public Funding for Museums (IRAPFM). (2024). *Museum and public funding. Decrease in public funding? A worldwide answer from Museums*. ICOM / Universitat de Shanghai. https://icom.museum/wp-content/uploads/2025/02/IRAPFM-FINAL_7fev_2025-1.pdf
- Latour, B. (1994). Esquisse d'un Parlement des choses. *Écologie Politique*, 10, 97-115.
- Mairesse, F. (2000). La belle histoire, aux origines de la nouvelle muséologie. *Culture & Musées*, 17(1), 33-56.
- Marstine, J. (ed.). (2011). *The Routledge Companion to Museum Ethics: Redefining Ethics for the Twenty-First Century Museum*. Londres i Nova York: Routledge.
- Museum für Naturkunde Berlin. (2018). *The Transformative Potential of Research in Museums. Report on the 1st Global Summit of Research Museums (4-6 Nov 2018)*. <https://www.leibniz->

forschungsmuseen.de/fileadmin/user_upload/Forschungsmuseen/Report_on_the_1st_Global_Summit_of_Research_Museums.pdf

Pizzorni-Itié, F. (2017). Els museus de societat: Museus del segle XXI. 2017–situació i refundacions a França. *Revista d'Etnologia de Catalunya*, 42, 104-123.

Rivière, G. H. (1989). *La muséologie selon Georges Henri Rivière: Cours de muséologie - Textes et témoignages*. París: Dunod.

Roigé, X. (2016). Museos, identidades territoriales y evolución de las políticas culturales en España. De la expansión a la crisis económica. A Rius-Ulldemolins, J. i Rubio, A. (ed.), *Treinta años de políticas culturales en España. Participación cultural, gobernanza territorial e industrias culturales* (p. 265-283). València: Publicacions de la Universitat de València.

Rueda, J. M. i Roigé, X. (2001). La recerca: Una eina per a la gestió del patrimoni etnològic. *Revista d'Etnologia de Catalunya*, 19, 159-160.